

Een dramatherapeutische observatie voor gezinnen in de jeugd-ggz, waarvan het kind (6-12 jaar) emotieregulatie problematiek heeft, om aan de hand van projectie materialen de verschillende interacties tussen de gezinsleden inzichtelijk te krijgen

Yolin Bodde

De reis naar samen

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
1. Titel, auteur en context	3
2. Probleemomschrijving	4
3. Doelgroep.....	5
4. Doelen.....	6
5. Beschrijving van de interventie aanpak.....	7
6. Theoretische onderbouwing van de interventie.....	14
7. Randvoorwaarden en kosten.....	16
8. Subtypen	17
9. Ontwikkelingsgeschiedenis.....	18
Bronnenlijst	19
Bijlage A. Overzicht van werkvormen	21

Samenvatting

Titel

De reis naar Samen. Een dramatherapeutische observatie voor het gezin, waarvan het kind (6-12 jaar) emotieregulatie problematiek heeft, om aan de hand van projectie materialen de verschillende interacties tussen de gezinsleden inzichtelijk te krijgen.

Auteur en jaartal

Yolin Bodde | 2022

Doelgroep

De dramatherapeutische observatie module is gericht op gezinnen, waarvan het kind (6- 12 jaar) emotieregulatie problematiek heeft.

Context

De dramatherapeutische observatie module is geschreven om uit te kunnen voeren binnen de basis en specialistische jeugd-ggz.

Doel

Het doel van de dramatherapeutische observatie module is het in beeld kunnen brengen van de verschillende interacties tussen de gezinsleden en het kind (6-12 jaar) met emotieregulatie problematiek, zodat duidelijk wordt hoe de emotieregulatie problemen van het kind in stand worden gehouden.

Interventieaanpak

Aan de hand van drie observatie sessies, waarbij de dramatherapeut gebruik maakt van een observatie schema, worden de verschillende interacties tussen de gezinsleden in beeld gebracht. In elke observatie sessie maakt de dramatherapeut gebruik van twee of drie werkvormen, waarbij projectie materialen worden ingezet. De informatie uit de observatie sessies, wordt beschreven in een observatie verslag, wat teruggekoppeld wordt in het Multidisciplinair overleg (MDO). Tevens wordt in een gezinsgesprek een terugkoppeling gegeven over de interacties in het gezin, waarbij de beschermende factoren van het gezin worden meegenomen.

Onderbouwing

Er zijn verschillende factoren in het gezin, die ervoor kunnen zorgen dat het kind emotieregulatie problemen kan ontwikkelen. De dramatherapeutische observaties zijn gericht op het in beeld brengen van deze factoren, zodat inzichtelijk kan worden wat de emotieregulatie problemen van het kind in stand houdt en een bijdrage aan het verloop van de behandeling geleverd kan worden. Daarnaast wordt er gefocust op de beschermende factoren van het gezin. In de observatie sessies, zal het inzetten van projectie materialen, waardoor distantie wordt gecreëerd, de gezinsleden instaat stellen om nieuwe ervaringen op te kunnen doen.

1. Titel, auteur en context

Titel

De reis naar Samen. *Een dramatherapeutische observatie voor het gezin, waarvan het kind (6-12 jaar) emotieregulatie problematiek heeft, om aan de hand van projectie materialen de verschillende interacties tussen de gezinsleden inzichtelijk te krijgen.*

Auteur

Yolin Bodde

Context

De dramatherapeutische observatie module is geschreven om uit te kunnen voeren binnen de basis en specialistische jeugd-ggz.

2. Probleemomschrijving

Probleem en gevolgen

Volgens deskundigen die zich bezig houden met de emotieregulatie, is een maladaptieve emotieregulatie strategie, zoals rumineren, vermijden en onderdrukken van emoties, een oorzaak van het ontstaan van psychische problematiek (Braet & Berking, 2019; Starremans, 2021). De problemen in de emotieregulatie ontstaan al in de vroege jeugd, wat voort komt doordat ouders de emotie van het kind niet benoemen, erkennen en valideren en niet beschikbaar zijn (Hardeman, 2018). Het gezin speelt daarom een cruciale rol in het aanleren voor de emotieregulatie vaardigheden van het kind (Morris et al., 2007, in Breat & Berking, 2019, p. 77). Op het moment dat door factoren bij het kind, de ouder of door omstandigheden de interactie tussen de ouder en het kind verstoord is geraakt, wordt onder andere het vermogen tot emotieregulatie aangetast. Hierdoor wordt er bij alledaagse frustraties snel en overmatig stress ervaren. Het gevolg hiervan is dat er escalerende ruzies optreden tussen ouder en het kind (Hell et al., 2019). Er wordt namelijk snel en overmatig stress ervaren als het emotie-centrum overgevoelig is geworden, wat komt doordat de Window of Tolerance van het kind is verkleind. Op het moment dat het kind zich onveilig voelt, slaat het brein alarm, waardoor het kind kan gaan vechten, vluchten of bevriezen. Wanneer dit gebeurt, is het stress niveau van het kind buiten zijn Window of Tolerance gekomen, waardoor het kind het gedrag wat hij voelt, niet meer kan aansturen of controleren (Brands- Zandvliet, 2011). Het is daarom van belang dat het kind leert om zijn emoties te reguleren, zodat heftige gevoelens minder overweldigend ervaren worden en het kind in stressvolle situaties beheerst kan gaan reageren (Rigter, 2016). De emotieregulatie problemen van het kind kunnen daarnaast leiden tot gevolgen. Het kind kan bijvoorbeeld ernstigere gedragsproblematiek ontwikkelen en academisch gaan onderpresteren. Daarnaast kan het emotioneel eten, wat tevens een emotieregulatie strategie is, op lange termijn zorgen voor overgewicht en/ of obesitas (Adao, 2010 & Gross, 1998, in Braet & Berking, 2019, p. 50). Tevens kunnen er problematische relaties met broers en zussen ontstaan en het kan het kind sociale uitstoting ervaren (Hell et al., 2019; De Mey & Merlevede, 2020; Miller- Johnson et al., 2002; Synder, 2002).

Om de gevolgen te voorkomen is het volgens Sinnaeve en Breat (in Starremans, 2021) essentieel om in de behandeling aandacht te besteden aan de emotieregulatie. Het is daarbij van belang dat het gezin van de cliënt wordt mee behandeld, zodat er grip verkregen kan worden op de contextuele oorzaken en instandhoudende factoren (Van der Molen, et al., 2015). Doordat het gezin vast kan zitten in bepaalde interactiepatronen, kan bijvoorbeeld de boosheid van het kind, niet worden doorbroken. Het gezin kan dan baat hebben bij vaktherapie, omdat het doen en ervaren centraal staat (Beelen, 2003). Aan de hand van een dramaobservatie kan inzichtelijk worden gemaakt hoe de gezinsleden zich tot elkaar verhouden, met als doel om een bijdrage te kunnen leveren aan het verloop van de behandeling (De Gruijter, 2013; Cleven, 2004).

3. Doelgroep

Doelgroep

De observaties zijn gericht op kinderen (6- 12 jaar) met emotieregulatie problematiek en hun gezin.

Indicaties

- Bij systeem gerelateerde problematiek, maar ook bij individuele klachten, zodat de invloed van het gezin kan worden vastgesteld.
- Wanneer de behoefte er is om vanuit het ervaren, dynamieken zichtbaar te maken, die bij een verbale behandeling onzichtbaar blijven.

Contra- indicaties

- Bij gescheiden ouders, waarbij er nog een juridisch aspect speelt.
- Als er sprake is van extreme, sterke afwijzing van een kind door de ouders.
- Wanneer er sprake is van huiselijk geweld en/ of mishandeling.
- Wanneer er sprake is van ernstige psychiatrische problematiek bij één van de ouders, bijvoorbeeld een ouder die psychotisch is.
- Als het té veel stress oplevert voor het gezin.
- Als het praktisch niet realiseerbaar is.

Verwijzing en selectie

In deze dramatherapeutische observatie module wordt ervan uitgegaan dat het kind al is aangemeld voor behandeling binnen de jeugd-ggz. Als uit de intake die al heeft plaats gevonden blijkt dat het kind emotieregulatie problematiek heeft, kan het kind en zijn gezin verwezen worden naar de dramatherapeutische observatie, om inzichtelijk te krijgen wat er binnen de interacties speelt in het gezin. Voorafgaand het gezin in observatie komt, zal de collega die de intake heeft afgenomen, het gezin doormiddel van een gesprek voorbereiden wat ze van de dramatherapeutische observatie kunnen verwachten.

4. Doelen

Hoofddoel

- Na drie observatie sessies zijn de verschillende interacties tussen de gezinsleden en het kind (6-12 jaar) met emotieregulatie problematiek inzichtelijk in beeld gebracht aan de hand van een observatieverslag, zodat duidelijk wordt wat de interactiepatronen van het gezin zijn die de emotieregulatie problemen van het kind in stand kunnen houden.

Subdoelen

- Na drie observatie sessies heeft de dramatherapeut kunnen beschrijven hoe de ouder(s) op het kind reageert, zowel op momenten van spanning als daarbuiten.
- Na drie observatie sessies heeft de dramatherapeut kunnen beschrijven hoe het kind op de ouder(s) reageert, zowel op momenten van spanning als daarbuiten.
- Na drie observatie sessies heeft de dramatherapeut beschreven hoe de interactie tussen de ouders verloopt.
- Wanneer in de drie observatie sessies het kind een sterke emotie ervaart, zoals boosheid, wordt door de dramatherapeut beschreven hoe de broertjes en zusjes daarop reageren.
- Na drie observatie sessies heeft de dramatherapeut beschreven hoe de non-verbale communicatie tussen de gezinsleden verloopt.
- Na drie observatie sessies heeft de dramatherapeut beschreven wat de interactiepatronen van het gezin zijn en wat maakt waarom die tevoorschijn komen.
- Na drie observatie sessies heeft de dramatherapeut beschreven wat de beschermende factoren van het gezin zijn.

5. Beschrijving van de interventie aanpak

Architectuur van de interventie

De interventie bestaat uit de volgende onderdelen:

• Drie observatie sessies	180 minuten
• Voorbereidingstijd sessies	30 minuten
• Verslaglegging (rapportage)	90 minuten
• Schrijven van het observatieverslag	60 minuten
• Overleg met team over bevindingen (MDO)	30 minuten
• Een gezinsgesprek na de observatie	60 minuten
<i>Totale tijd:</i>	<i>450 minuten</i>

Toelichting tijdsindeling

Elke observatie sessie bestaat uit 60 minuten, voor het voorbereiden van de sessie wordt 10 minuten per sessie en voor de verslaglegging (rapportage) wordt 30 minuten per sessie gerekend. Voor het observatieverslag en het gezinsgesprek wordt er van 60 minuten uitgegaan en voor het overleg met het team, 30 minuten.

Inhoud van de interventie

Voor het observeren is het van belang dat de dramatherapeut voorafgaand aan het observeren het observatie schema (zie tabel 1) doorneemt, zodat gericht geobserveerd kan worden. Het observatie schema bestaat uit een aantal categorieën, waarbij per categorie vragen staan vermeld.

Tabel 1

Observatie schema

Observatie schema	
<u>Interactie van ouders naar het kind</u>	• Wat doen ouders als de frustratie van het kind oploopt? • Zijn ouders aanwezig als het kind een sterke emotie ervaart? • Zijn ouders in staat om hun kind te kalmeren? • Raken ouders het kind aan bij het co reguleren van zijn emoties? • Zijn ouders in staat om op de onderliggende behoefte van het kind af stemmen? • Kunnen ouders het kind begrenzen en tegelijkertijd begripvol zijn? • Kunnen ouders taal geven aan hetgeen het kind ervaart? • Zijn ouders in staat om te mentaliseren over hun kind?
<u>Interactie van kind naar ouders</u>	• Hoe reageert het kind op zijn ouders, zowel in spannende en ontspannende momenten? • Zoekt het kind beide ouders evenveel op of juist één meer?
<u>Interactie tussen ouders</u>	• Hoe werken ouders met elkaar samen? • Kijken ouders elkaar aan?
<u>Ouders</u>	• Zijn ouders zich bewust van de taak dat zij het kind moeten kalmeren wanneer het kind een sterke emotie ervaart?

	• Kan de ouder begrijpen waar de emotie van het kind vandaan komt en waarom die zo groot werd? • Nemen ouders ook regie? • Hoe is het zelfvertrouwen van de ouders? • Zijn ouders in staat om hun eigen emoties te reguleren? • Wat bespreken ouders als het kind erbij is?
<u>Ouder en kind</u>	• Zijn ouders en het kind te kalmeren? • Zijn ouders en het kind gevoelig voor begrip? • Welke manieren weten zij al wat verstandige manieren zijn om adequaat om te gaan met oplopende boosheid en frustratie? • Zijn er signalen van stress of irritatie waar te nemen? • Op het moment dat emoties oplopen, wat gebeurt er tussen ouders? Welk taalgebruik gebruiken zij?
<u>Kind</u>	• Wanneer loopt de frustratie en spanning bij het kind op? • Waar raakt het kind van slag? • Wat doet het kind op het moment dat het broertje of zusje een sterkte emotie (zoals boosheid) ervaart? • Wanneer blijft het kind in contact en wanneer niet? • Is er ruimte voor het eigen initiatief van het kind?
<u>Broertjes en zusjes</u>	• Wat doen broertjes/ zusjes op het moment dat het kind een sterkte emotie ervaart?
<u>Gezin</u>	• Wat is de dynamiek van het gezin? • Hoe star zijn zij met de regels? • Wat gebeurt er als de therapeut iets anders doet dan zij gewend zijn? • Wat zijn de interactiepatronen en wat maakt dat die tevoorschijn komen?
<u>Non- verbale communicatie</u>	• Wat zijn de non-verbale expressies van elks gezinslid? • Welke gebaren laten de gezinsleden zien? • Wat is hun stemgeluid?
<u>Beschermende factoren</u>	• Wat kan het gezin en wat zijn de mogelijkheden? • Waar wordt gedeeld plezier uitgehaald?

Er wordt uitgegaan van drie observatie sessies. Per sessie kunnen 2 à drie werkvormen worden ingezet, afhankelijk hoeveel tijd de dramatherapeut nodig heeft per werkvorm. In de werkvormen wordt gebruik gemaakt van projectie materialen, waarbij elementen als spanning, inzicht over de rollen in het gezin, inzicht in hoe het kind het gezin ziet, inzicht over de gevoelens van de gezinsleden, afstemming en het samenwerken, zijn verwerkt. De drie observatie sessies zijn per tabel nauwkeurig uitgewerkt (zie tabel 2, 3 en 4). Op het moment dat de dramatherapeut de benodigde materialen voor de werkvormen niet beschikbaar heeft, een werkvorm meer passend vindt voor het desbetreffende gezin, of tijd over heeft, kan er nog gekozen worden uit een aantal werkvormen. Deze werkvormen worden beschreven in het werkvormen overzicht (zie Bijlage A).

Tabel 2

Observatie sessie 1

Observatie sessie 1 Duur: 60 minuten
<u>Doel van de sessie</u> • Kennismaken • De verschillende interacties tussen de gezinsleden het kind (6-12 jaar) met emotieregulatie problematiek inzichtelijk maken a.d.h.v. observatie schema (zie tabel 1).
<u>Opbouw van de sessie</u> • Het gezin welkom heten: De therapeut stelt de gezinsleden op hun gemak, geeft een rondleiding door het speellokaal en vraagt aan de kinderen of zij weten waarom ze hier zijn. • Uitleg geven over de observatie: De therapeut vertelt dat zij het gezin drie keer gaat zien en dat ze verschillende activiteiten met elkaar gaan doen, waarbij het doel: elkaar leren kennen, wordt vermeld. • Uitleggen en uitvoeren van de werkvormen. • Afsluiting: De therapeut benoemt na het uitvoeren van de werkvormen, dat het voor vandaag afgelopen is, waarbij de therapeut kan vragen hoe het gezin het ervaren heeft.
<u>Werkvormen</u> • Werkvorm 1: <i>Tekenen hoe jij gezin ziet</i>. Elk gezinslid krijgt een A4 papier, met daarbij stiften en potloden en mag zijn gezin tekenen hoe hij het ziet. De gezinsleden kunnen de tekening, daarna aan elkaar laten zien. • Werkvorm 2: <i>Jenga</i>. De gezinsleden spelen met elkaar het spannende spel 'Jenga', waarbij om de beurt één blokje uit de toren gehaald moet worden. Als de toren omvalt, is het spel afgelopen. • Werkvorm 3: <i>Spelen met Playmobil poppetjes</i>. De gezinsleden bouwen met elkaar een plek. Hiervoor mogen de gezinsleden verschillende materialen gebruiken, zoals lego en materialen uit de ruimte. Elk gezinslid kiest een poppetje uit. Wanneer de therapeut in zijn handen klapt begint het spel en wordt er met de poppetjes gespeeld. Als er nogmaals door de therapeut in zijn handen wordt geklapt, eindigt het spel. Het spel wordt open gelaten voor improvisatie.
<u>Benodigde materialen</u> • A4 papier, potloden en stiften, het spel Jenga, Playmobil poppetjes en materialen om een plek mee te bouwen.
<u>Attitude van de therapeut</u> • Uitnodigend • Steunend • Sensitief • Directief • Belangstellend
<u>Interventies</u> • Steunende en motiverende interventies • Inzicht gevende interventies • Interventies specifiek voor in de werkvorm

Tabel 3

Observatie sessie 2

Observatie sessie 2 Duur: 60 minuten
<u>Doel van de sessie</u> De verschillende interacties tussen de gezinsleden en het kind (6-12 jaar) met emotieregulatie problematiek inzichtelijk krijgen a.d.h.v. observatie schema (zie tabel 1).
<u>Opbouw van de sessie</u> - Het gezin welkom heten en op hun gemak stellen. - Uitleggen en uitvoeren van de werkvormen. - Afsluiting: De therapeut benoemt na het uitvoeren van de werkvormen, dat het voor vandaag afgelopen is, waarbij de therapeut kan vragen hoe het gezin het ervaren heeft.
<u>Werkvormen</u> - Werkvorm 1: <i>Waarmee ga je op reis?</i> De therapeut vraagt aan de gezinsleden: "Waarmee ga je op reis?" Dit moeten de gezinsleden vervolgens met elkaar bedenken en vormgeven in de ruimte. Na het bouwen, bedenken de gezinsleden samen een bestemming. De gezinsleden mogen in het voertuig gaan zitten en vanuit daaruit geïmproviseerd gaan spelen. - Werkvorm 2: <i>Tekenen situatie gevoelens</i>. Ieder gezinslid krijgt een A4 papier die in vier vakken wordt gevouwen. Elk vak staat voor één emotie, namelijk: blij, boos, bang en verdrietig. Bij elke emotie tekent het gezinslid een situatie waarin zij die emotie voelde. Wanneer alle gezinsleden de vier vakken hebben gevuld met een tekening, gaan de gezinsleden bij elkaar raden, wat zij denken welke situatie het desbetreffende gezinslid heeft getekend. - Werkvorm 3: <i>Poppenspel</i>. Elk gezinslid kiest een pop uit, dit kunnen ook dierenhandpoppen of sokpoppen zijn. Wanneer de gezinsleden dit hebben gedaan, gaan zij samen met elkaar een verhaaltje bedenken, die zij daarna gaan uitspelen. Voor het uitspelen van het verhaaltje kan een poppenkast, of eventueel blokken of een tafel worden gebruikt, om achter te spelen. De therapeut is het publiek bij het uitspelen van het verhaaltje.
<u>Benodigde materialen</u> Materialen in de ruimte waarmee gebouwd kan worden (kussens/ blokken etc.), A4 papier, potloden/ stiften, poppen (dieren/ sokpoppen/ handpoppen) en poppenkast materiaal.
<u>Attitude van de therapeut</u> - Uitnodigend - Steunend - Sensitief - Directief - Belangstellend
<u>Interventies</u> - Steunende en motiverende interventies - Inzicht gevende interventies - Interventies specifiek voor in de werkvorm

Tabel 4

Observatie sessie 3

Observatie sessie 3 Duur: 60 minuten
<u>Doel van de sessie</u> - De verschillende interacties tussen de gezinsleden het kind (6-12 jaar) met emotieregulatie problematiek inzichtelijk maken a.d.h.v. het observatie schema (zie tabel 1). - Afsluiten
<u>Opbouw van de sessie</u> - Het gezin welkom heten en op hun gemak stellen. - Benoemen dat het vandaag de laatste sessie is. - Uitleggen en uitvoeren van de drie werkvormen. - Afsluiten: De therapeut benoemt allereerst wat hierna gaat gebeuren: het schrijven van het verslag, overleg met collega's voor een (mogelijk) vervolg aanbod en het gezinsgesprek waarin de therapeut deelt wat hij gezien heeft. Daarnaast kan de therapeut vragen als: "Wat vond je goed gaan?", "Wat vond je lastig?", "Heb je mama of papa nog iets nieuws zien doen?", stellen.
<u>Werkvormen</u> - Werkvorm 1: <i>Familie opstelling</i>. De kinderen maken een familie opstelling aan de hand van dierenpoppetjes (kan ook met mensen poppetjes). De therapeut kan daarbij de volgende vragen aan het kind stellen: "Waar zet je dan de dieren neer ten opzichte van elkaar?", "Als je dan familieleden hebt uitgekozen, hoe staan ze dan?" en "Hoe zou je willen dat het wordt?", aan het kind kunnen worden gesteld. Hierna vraagt de therapeut aan de ouders hoe zij de opstelling zien. - Werkvorm 2: <i>Het familie spel</i>. De therapeut tekent op een kartonnen A1 papier, cirkels en banen. Daarbij worden twee dobbelstenen en pionnen neergelegd. De therapeut noemt dat er geen doel en geen spelregels zijn, want die mogen de gezinsleden met elkaar gaan verzinnen. De therapeut benoemt daarbij dat ze zich aan de bedachte regels moeten houden. De gezinsleden mogen alle voorwerpen in de ruimte voor het spel gebruiken. Als ze de regels hebben bedacht, gaan ze het spel spelen. - Werkvorm 3: <i>Het tekenen van drie huizen</i>. De gezinsleden krijgen drie grote vellen A1 papier. Op het eerste vel gaan de gezinsleden samen hun droomhuis tekenen, op het tweede vel, waar ze goed in zijn (hun krachten) en het derde vel wat ze graag verbeterd zouden willen zien. De tekeningen maken de gezinsleden met elkaar. Voordat ze kunnen gaan tekenen, legt de therapeut uit dat ze met elkaar moeten gaan overleggen wat ze willen tekenen.
<u>Benodigde materialen</u> Poppetjes (dieren poppetjes of mensen poppetjes), 1x A1 kartonnen vel, 3 x A1 papieren vel, stiften en potloden.
<u>Attitude van de therapeut</u> - Uitnodigend - Steunend - Sensitief - Directief - Belangstellend.
<u>Interventies</u> - Steunende en motiverende interventies - Inzicht gevende interventies - Interventies specifiek voor in de werkvorm

In de tabellen wordt gesproken over de *attitude van de therapeut* en de *interventies* die kunnen worden ingezet. Om dit te verduidelijken wordt dit extra toegelicht.

Toelichting attitude van de therapeut

- Uitnodigend. De therapeut is vriendelijk en speels, heeft een open houding, is accepterend, afwachtend en stelt zich zonder waardeoordeel op.
- Ondersteunend. De therapeut heeft een positieve blik, stelt de gezinsleden op hun gemak, motiveert en zoekt naar verbinding.
- Sensitief. De therapeut is transparant, empathisch, stelt zich neutraal en meerzijdig beschikbaar op, geeft erkenning en is congruent.
- Directief. De therapeut neemt regie, zodat duidelijk de gezinsleden duidelijk weten wat ze moeten doen. Daarnaast begrenst de therapeut waar nodig en geeft structuur.
- Belangstellend. De therapeut stelt zich nieuwsgierig op.

Toelichting interventies

- Onder steunende en motiverende interventies valt: het geven van erkenning, het mentaliseren, het geruststellen of kalmeren van de gezinsleden, het motiveren, het in beeld brengen van de beschermende factoren en het volgen van het kind in zijn interesses.
- Onder inzicht gevende interventies valt: het geven van psycho-educatie, het maken van een transfer naar het dagelijks leven, de wederkerigheid centraal stellen door hetgeen wat er gebeurt uit te vergroten of te vertragen, het stellen van circulaire vragen en het vaststellen hoelang al iets gaande is en wanneer het veranderde. Daarnaast kan de dramatherapeut bewustwording creëren en inzicht geven aan ouders dat zij invloed hebben op wat het kind doet.
- Zowel steunende als inzicht gevende interventies: Het ondertitelen van het hetgeen een gezinslid voelt of denkt of wat een ouder probeert te zeggen.
- Onder interventies specifiek voor in de werkvorm valt: spiegelen van hetgeen wat de ander voelt en doet in spel, bij een werkvorm het ingewikkelder maken, zodat er een opeenstapeling van frustraties gezien kan worden, waardoor de therapeut achter meer informatie kan komen. Bij ouders informeren of het gedrag wat het kind laat zien kenmerkend is voor hem of haar. Daarnaast kan er structuur gegeven worden en kan er bijvoorbeeld alleen aan de kinderen of aan de ouders een opdracht gegeven worden. Tot slot kan er ook gekozen worden om geen interventie te plegen, zodat er geobserveerd kan worden wat er gebeurt in een minder gestructureerde situatie.

Verwerking van informatie

Na de observatie sessies, wordt de informatie verwerkt. Dit kan de dramatherapeut als volgt doen:

- *Na de sessie: Het schrijven van een rapportage*, waarin de belangrijkste bevindingen worden beschreven, waarbij het observatieschema als leidraad gebruikt kan worden.
- *Na alle drie de sessies: Het schrijven van een observatieverslag*, waarin geschreven wordt over de verschillende interacties tussen de gezinsleden en de beschermende factoren. De categorieën van het observatie schema (zie tabel 1), kunnen bij het

schrijven als uitgangspunt gebruikt worden. Daarnaast wordt een conclusie van de observatie sessies beschreven.

- *Na alle drie de sessies: Delen bevindingen aan het team.* De conclusie uit het observatieverslag, wordt gedeeld in het MDO, waarbij besproken wordt wat een passend vervolg aanbod zou kunnen zijn.
- In het *gesprek met het gezin* worden de bevindingen van de observaties gedeeld. Er wordt daarbij door de therapeut aangegeven wat de beschermende factoren van het gezin zijn en wat voor het gezin lastig was. Het is afhankelijk van de leeftijd van het kind, of zij bij het gesprek aanwezig kunnen zijn.

6. Theoretische onderbouwing van de interventie

Welke factoren kunnen het probleem veroorzaken?

De emotieregulatie problematiek van het kind kan ontstaan als de ouder de emoties niet erkent, benoemt, en valideert en daarbij niet beschikbaar is voor het kind. Dit kan leiden tot vermijdsend gedrag, agressief gedrag, rumineren en piekeren (Hardeman, 2018). Het gezin speelt daardoor een belangrijke rol in het aanleren van emotieregulatie vaardigheden bij het kind (Morris, et al., 2007, in Braet & Berking, 2019, p. 77). Daarnaast heeft hoe de ouders hun eigen emoties tot uiting brengen en daarmee in interactie treden, op een impliciete manier ook invloed op hun kinderen. Dit, omdat zij leren welke emoties aanvaardbaar zijn en hoe de ouders verwachten hoe zij met de emotie omgaan (Denhem, Mitchell-Copeland, Strandberg, Auerbach & Blair, 1997, in Braet & Berking, 2019, p. 66).

Daarnaast kan het ontwikkelen van de helpende emotieregulatie strategie, namelijk de adaptieve emotieregulatie strategie, bij het kind gestagneerd raken als het kind in een gezinsklimaat leeft, waar relaties negatief, dwingend of onvoorspelbaar zijn. Dit zorgt ervoor dat het kind gevoeliger kan worden gemaakt voor de negatieve gevolgen van emoties (Morris, et al, 2007, in Braet & Berking, 2019, p. 69). De opvoeding is daarom van cruciaal belang voor de emotionele ontwikkeling. Daarnaast speelt de opvoedingsstijl van de ouder, de expressiviteit van de familie (de mate waarin negatieve en positieve emoties geuit worden) en de emotionele kwaliteit van de huwelijksrelatie (hoe vaak ouders conflicten hebben) een belangrijke rol in het bepalen van het emotioneel klimaat binnen het gezin. Deze factoren zijn van invloed op het ontwikkelen van emotieregulatie bij het kind (Braet & Berking, 2019).

Factoren die door middel van de interventie inzichtelijk worden gemaakt

Gezinnen kunnen vastzitten in bepaalde interactie patronen, waardoor bijvoorbeeld de angst of boosheid van het kind niet doorbroken kan worden (Beelen, 2003). Het gedrag wordt in stand gehouden. Door de drama observatie kan zoals benoemd in hoofdstuk 2 inzichtelijk worden gemaakt hoe de gezinsleden zich tot elkaar verhouden, zodat een bijdrage geleverd kan worden aan het verloop van de behandeling (De Gruijter, 2013; Cleven, 2004).

Maar wat wordt inzichtelijk gemaakt door de observatie?

Door de drie dramatherapeutische observatie sessies, worden de verschillende interacties tussen de gezinsleden inzichtelijk gemaakt, namelijk de interactie van de ouder naar het kind, de interactie van het kind naar de ouders, de interactie tussen ouders, maar ook de non-verbale communicatie tussen de gezinsleden en hetgeen de broertjes en zusjes doen als er een sterke emotie van het kind met emotieregulatie problematiek, wordt ervaren. Daarnaast worden ook de beschermende factoren van het gezin, hetgeen wat mogelijk is en kan, in beeld gebracht (Bodde, 2022).

Volgens Hughes (2017) is de aanwezigheid van de ouder, wanneer het kind een sterke negatieve emotie ervaart, zoals verdriet of boosheid, van belang voor het reguleren van emoties. Wanneer de ouder aanwezig is, laat hij of zij merken aan het kind dat een bepaalde emotie niet tot afwijzing leidt. Op het moment dat de ouder het ritme van het door het kind uitgedrukte emotie overneemt bij het reguleren van zijn eigen emotie, wordt het kind door de ouder in staat gesteld om te beginnen met identificeren, beheersen en reguleren van de expressie van de ervaren emotie. Ouders moeten ook hun eigen emoties kunnen reguleren.

Daarnaast speelt aanraking bij het co-reguleren van emoties en het faciliteren van het gevoel van veiligheid tussen ouder en kind een speciale rol. Aanrakingen moeten zowel kort als lang kunnen duren, maar moet ook oppervlakkig als intens en speels als liefhebbend kunnen zijn. In de interactie tussen de gezinsleden en het kind met emotieregulatie problemen kan daarom worden geobserveerd of ouders aanwezig zijn als het kind een sterke emotie ervaart, of de ouder zowel emotioneel als cognitief op het kind kan afstemmen, of de ouder het ritme van de uitgedrukte emotie van het kind kan overnemen, of ouders hun eigen emoties kunnen reguleren en of ouders het kind aanraken bij het co-reguleren van de emoties. Daarnaast let de therapeut op non-verbale expressies van elk gezinslid, namelijk elke starende blik, gebaren en de houding van de gezinsleden. Maar ook wat de gezinsleden met hun stemgeluid uitdrukken, de aarzelingen, het ritme en de responsiviteit en vitaliteit (Hughes, 2017). Daarnaast kan door de observatie inzichtelijk worden of er ook voldoende ruimte is voor het eigen initiatief van het kind, of de ouder het kind op een prettige manier kan aansturen en of het de ouder lukt om het kind te kalmeren (Nederlands Centrum Jeugdgezondheid, 2021).

Werkzame elementen

In de dramatherapeutische observatie sessies wordt gebruik gemaakt van projectie materialen. Projectie houdt in dat aspecten of gevoelens van onszelf in andere mensen of dingen worden geplaatst. In dramatherapie worden projectie technieken toegepast, zodat de cliënt verschillende thema's en conflicten kan onderzoeken. De therapeut kan bijvoorbeeld voorwerpen, handpoppen, een script en verhalen inzetten als projectie materiaal. Dit biedt voor de cliënt distantie, waardoor er nieuwe ervaringen kunnen worden op gedaan (Jones, 2007). Het spelen kan daarnaast door de gezinsleden als plezierig en belonend ervaren worden, omdat spel waardevrij is. Het is niet goed of fout, of waar of niet waar. Hierdoor vormt het een neutraal instrument voor de therapeut die met het gezin werkt. Het gezin kan door het spel loskomen van de problemen die zij in het dagelijks leven ervaren en daarnaast zich begeven in een situatie die beladen is met een negatieve of positieve waardering (Beelen, 2003). In de werkvormen waarbij projectie materialen worden ingezet, kunnen de verschillende interacties tussen de gezinsleden, door de dramatherapeut, in beeld worden gebracht. Volgens dramatherapeuten, kunnen zij in het observeren van het gezin, ook meer leren van het spelen met andere soorten materiaal, waardoor in deze dramatherapeutische observatie naast spel, ook beeldende materialen zijn geïntegreerd in de projectie-werkvormen. Dit, zodat de dramatherapeut instaat kan worden gesteld om zijn repertoire uit te breiden en ervoor elk gezin passende werkvormen kunnen worden ingezet (Bodde, 2022).

7. Randvoorwaarden en kosten

Uitvoering

- **Materialen**
Het observatie schema en de uitgewerkte sessies (zie hoofdstuk 5), vormen het materiaal voor de dramatherapeut om het gezin te kunnen observeren.
- **Organisatorische randvoorwaarden**
Voor het uitvoeren van de dramatherapeutische observaties dient een ruimte aanwezig te zijn, waarin het gezin zich vrij in het spel vrij kan bewegen (ongeveer 30 m²). Daarbij dienen er stoelen en tafels aanwezig te zijn, zodat de werkvormen gericht op spel en op de beeldende materialen, kunnen worden uitgevoerd. De volgende materialen dienen aanwezig te zijn: stiften, potloden, A1 papier, A4 papier, poppen (dierenpoppen/ sokpoppen/ handpoppen), Playmobil poppetjes, dobbelstenen en pionnetjes, het spel Jenga en materialen waarmee gebouwd kan worden (lego/ blokken/ kussens). Tot slot is deze interventie bedoeld om uit te voeren binnen de jeugd-ggz. Na de observatie sessies zal een overleg plaats vinden in het MDO, zodat er gekeken kan worden naar een passende (mogelijke) vervolg aanbod.
- **Randvoorwaarden van de cliënt**
Het is van belang dat als het kind samen met zijn gezin in observatie komt, men alle drie de keren aanwezig kan zijn. Op het moment dat er onveiligheid in de thuissituatie speelt (mishandeling en huiselijk geweld), en als ouders in een echtscheiding zitten, kan de observatie niet worden uitgevoerd.

Opleiding en competenties

- Een afgeronde HBO opleiding Vaktherapie drama.
- Het is van belang dat de dramatherapeut kennis heeft over het werken met het gezin.

Kosten

- Wanneer er op locatie de desbetreffende materialen niet aanwezig zijn, kan de dramatherapeut nog kiezen uit andere werkvormen (zie Bijlage A), waarmee kosten kunnen worden bespaard. Mochten deze materialen ook niet aanwezig zijn, zouden deze wel moeten worden aangeschaft. De prijs hiervan is afhankelijk van wat er moeten worden aangeschaft.

Locatie en uitvoerders

- De interventie wordt uitgevoerd door de dramatherapeut die werkzaam is binnen de jeugd-ggz. De observaties worden op locatie uitgevoerd.

Kwaliteitsbewaking

- De dramatherapeut koppelt zijn bevindingen van de observatie sessies terug aan het Multidisciplinair team, die de kwaliteit ervan zal bewaken.

8. Subtypen

Wanneer er vanuit de intake de vraag is gekomen om specifiek de interactie tussen ouder en kind te observeren, kan de dramatherapeutische observatie module ook daarvoor ingezet worden. De dramatherapeut kan dan in het observatie schema (zie hoofdstuk 5) de categorieën uitkiezen die hierbij passend zijn.

9. Ontwikkelingsgeschiedenis

Betrokkenheid doelgroep

Yolin Bodde, vierdejaars student Vaktherapie drama aan de Hogeschool van Utrecht heeft voor haar afstudeeronderzoek onderzocht hoe een dramatherapeutische observatie module in de jeugd- ggz voor gezinnen waarvan het kind emotieregulatie problematiek heeft, waarbij gebruik gemaakt wordt van projectie materialen, eruit moet zien. Deze onderzoeksvraag is tot stand gekomen door een samenwerking met de praktijk, waarbij werd aangegeven dat er geen dramatherapeutische observatie modules voor gezinnen beschreven zijn en daar wel behoefte aan is. Door het afnemen van open interviews met zowel dramatherapeuten als systeemtherapeuten en het uitvoeren van een literatuurstudie, kwamen de resultaten tot stand. Doordat de resultaten met elkaar zijn geïntegreerd, kon deze module ontwikkeld worden. Yolin Bodde heeft door haar passie voor dit onderwerp met veel toewijding en enthousiasme gewerkt aan het tot stand brengen van deze module.

Bronnenlijst

- Beelen, F. (2003). *Gezins-creatieve therapie: Systeembeïnvloeding, ouderondersteuning in creatieve therapie beeldend*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Bodde, Y. (2022). *De reis naar samen: Een praktijkgericht ontwikkelingsonderzoek naar hoe een dramatherapeutische observatie module voor binnen de jeugd- ggz eruit ziet voor gezinnen waarvan het kind (6-12 jaar) emotieregulatie problematiek heeft, waarbij gebruik gemaakt wordt van projectie materialen* [Afstudeeropdracht]. Hogeschool Utrecht.
- Braet, C., & Berking, M. (Reds.). (2019). *Emotieregulatie training bij kinderen en adolescenten: Therapeutenboek*. Bohn Stafleu van Loghum.
<https://doi.org/10.1007/978-90-368-2308-1>
- Brands-Zandvliet, W. (2011). *Hersenen en emoties in beeld* (1e druk). Praktijk Bewegenderwijs.
- Cleven, G. (2004). *In scène: Dramatherapie en ervaringsgerichte werkvormen in hulpverlening en begeleiding* (1e druk). Bohn Stafleu van Loghum.
- De Gruijter, E. (2013). Mijn moeder is een tijger: Dramatherapeutische gezinsbehandeling met dierenhandpoppen. *Databank Vaktherapie*. Geraadpleegd op 15 maart 2022, van <https://www.databankvaktherapie.nl/download/?id=109617>
- De Mey, W., & Merlevede, E. (2020). Kinderen... de baas!?: Behandeling van jonge kinderen met gedragsproblemen. In S. Bögels, & C. Breaet (Reds). *Protocollaire behandelingen voor kinderen en adolescenten met psychische klachten* (pp. 719-743). Boom Uitgevers.
- Hardeman, E. (2018). *Caroline Braet ontwerpt emotieregulatie protocol voor kinderen en adolescenten*. GZ-psychologie. Geraadpleegd op 18 mei 2022, van <https://www.gzpsychologie.nl/magazine-artikelen/caroline-braet-ontwerpt-emotieregulatie-protocol-voor-kinderen-en-adolescenten/>
- Hell, M., Vojtechovsky, M., Wilding, T., Hilbers, J., & Warringa, A. (2019). Consensus based Module Basis- Zachtjes balen met Toontje: Regulatie van spanning en boosheid bij frustratie. *Databank Vaktherapie*. Geraadpleegd op 1 maart 2022 van, <https://www.databankvaktherapie.nl/download/?id=136465>
- Hughes, D.-A. (2017). *Hechttingsgerichte gezinstherapie: Werken aan de basis* (I. Kuiper, Vert.; 1e druk). Uitgeverij SWP.
- Jones, P. (2007). *Drama as therapy* (2e druk). Routledge.
- Klijn, W.-J.- L., & Scheller-Dijkers, S. (2006). *Waar woorden tekortschieten: praktijk en theorie van beeldende systeemtherapie* (1e druk). Acco Uitgeverij.
- Miller-Johnson, S., Coie, J.-D., Maumary-Gremaud, A., & Bierman, K. (2002). Peer rejection and aggression and early starter models of conduct disorder. *Journal of abnormal child psychology*, 30(3), 217-230.
- Nederlands Centrum Jeugdgezondheid. (2021). *Richtlijn ouder-kind relatie*. Geraadpleegd op

7 mei 2022 van, <https://www.ncj.nl/richtlijnen/alle-richtlijnen/richtlijn/?richtlijn=60&rlpag=3574>

Rigter, J. (2016). *Handboek ontwikkelingspsychopathologie bij kinderen en jeugdigen* (2e druk). Uitgeverij Coutinho.

Starremans, S. (2021, 24 oktober). *Therapeuten en onderzoekers over emotieregulatie: Emotieregulatie is een belangrijk diagnostisch proces*. GZ- Psychologie. Geraadpleegd op 6 maart 2022, van <https://www.gzpsychologie.nl/therapeuten-en-onderzoekers-over-emotieregulatie/>

Snyder, J. (2002). Reinforcement and coercion mechanisms in the development of antisocial behavior: Peer relationships. In J.-B. Reid, G.-R. Patterson, & J. Snyder (Eds.), *Antisocial behavior in children and adolescents: A developmental analysis and model for intervention* (pp.101-122). American Psychological Association.

Van der Molen, H.-T., Simon, E., & Van Lankveld, J. (Reds.). (2015). *Klinische psychologie: Theorieën en psychopathologie* (3e druk). Noordhoff Uitgevers.

Bijlage A. Overzicht van werkvormen

Hieronder een overzicht met werkvormen die ook kunnen worden ingezet om de verschillende interacties tussen de gezinsleden te observeren.

Werkvormen waarbij gebruik gemaakt wordt van spel/ drama materialen

- *Werkvorm: Improvisatie opdracht, het bankje in het park.* De therapeut zet in de speelruimte een bankje neer (kan aan de hand van drie stoelen), wat het speelvlak vormt. De spelers ontmoeten zich daar, waarbij er geïmproviseerd gespeeld wordt. De therapeut kan ervoor kiezen om mee te spelen en kan daarbij zelf kiezen hoeveel spelers hij of zij op de speelvloer wilt hebben staan. Als er gekozen wordt voor twee, zouden de rest van de gezinsleden eerst kunnen kijken.

Benodigde materialen: drie stoelen.

- *Werkvorm: Spelen met rollen.* De therapeut kiest een situatie uit. Dit kan een situatie zijn die in het algemeen in gezinnen voorkomt. Vervolgens geeft de therapeut het kind de rol van een ouder en de ouder de rol van een kind (niet hun eigen familieleden). Na het krijgen van de rollen wordt de situatie uitgespeeld.

- *Werkvorm: Over de rivierstenen.* De therapeut legt drie rivierstenen op de grond in het speellokaal. Het kind moet over deze rivierstenen naar de overkant zien te komen van het speellokaal en mag de grond niet raken. De ouders zijn de jury. Als het kind af is, moet hij zijn drie stenen oppakken van waar het is gebeurd is en het weer terug leggen bij het begin en opnieuw beginnen, totdat hij aan de overkant is gekomen.

Benodigde materialen: drie rivierstenen.

Werkvormen waarbij gebruik gemaakt wordt van beeldende materialen

- *Werkvorm: De boot.* De gezinsleden krijgen samen één A1 vel papier, waarop zij samen een boot mogen gaan tekenen. Hiervoor mogen zij potloden en stiften gebruiken. De regel is dat ieder gezinslid in de boot getekend moet worden. Als de gezinsleden klaar zijn met tekenen wordt er een gesprek over de tekening gevoerd, waarbij de therapeut vragen als “Waar vaart de boot heen?”, “Wie staat er aan het stuur?” en “Mogen er ook nog andere personen mee?”, kan stellen.

Benodigde materialen: A1 vel papier, stiften en potloden.

- *Werkvorm: Samen een eiland tekenen.* De therapeut vertelt aan de gezinsleden dat ze samen een eiland mogen tekenen. Als kader kan de therapeut aangeven dat ze met elkaar op het eiland zijn gestrand en daar moeten gaan overleven, waarbij de vraag is: “Wat zou je dan allemaal nodig hebben?” De gezinsleden mogen dit samen gaan tekenen.

Benodigde materialen: A1 vel papier, stiften en potloden.

- *Werkvorm: Een stripverhaal maken.* De therapeut vraagt aan de gezinsleden naar een situatie die zij de afgelopen week hebben meegemaakt, dit mag van alles zijn. Als er een situatie gekozen is, legt de therapeut uit dat ze daarbij een strip verhaal mogen maken. De therapeut laat daarbij simpele stripverhalen zien als voorbeeld (de getekende vakken en praat wolkjes). De gezinsleden krijgen een A1 papier, waarop zij het stripverhaal mogen gaan tekenen en vervolgens mogen gaan inkleuren.

Benodigde materialen: voorbeeld stripverhaal, A1 vel papier, stiften en potloden.

- *Werkvorm: Het maken van een collage.* De therapeut geeft de gezinsleden de opdracht om samen een huis te tekenen op een A1 vel papier. Na het tekenen krijgen de gezinsleden de opdracht om in het huis een plekje uit te zoeken waar zij zich het fijnste voelen. De therapeut legt een aantal tijdschriften klaar, waarin veel plaatjes staan. Elk gezinslid kiest plaatjes uit die bij hem of haar passen en plakt deze op zijn fijne plek.

Benodigde materialen: A1 vel papier, plaatjes uit tijdschriften, lijm, scharen, potloden en stiften.

- *Werkvorm: Een dorp van klei.* De therapeut legt klei klaar op de tafel, waarbij hij de opdracht aan de gezinsleden geeft om samen een dorp te gaan maken, dit mag een bestaand of fantasie dorp zijn.

Benodigde materialen: klei.

- *Werkvorm: Het maken van een genogram.* De therapeut maakt samen met de gezinsleden een genogram. Dit kan vervolgens met poppetjes worden neergezet op tafel. De therapeut kan daarbij vragen stellen als: "Wie staat waar?", "Welke tradities heb je?", "Welke kwaliteiten heb je?", "Herkennen papa en mama dit uit hun stukje van het gezin?" en "Welk dier vind je bij papa of mama passen?"

Benodigde materialen: vel papier (A1), potlood, poppetjes van mensen.

Werkvormen waarbij gebruik gemaakt wordt van spelletjes

- *Werkvorm: Namenspel.* De therapeut knipt van te voren een x aantal (in verband met het aantal gezinsleden) kaartjes uit een A4 kartonnen vel papier. De gezinsleden schrijven hun naam op het kaartje. De kaartjes met de namen worden in een hoed (of doosje) gestopt. Wie allereerst een kaartje trekt, wordt met de gezinsleden afgesproken. Eén trekt dan een kaartje met een naam van het gezinslid erop. De andere gezinsleden mogen vragen gaan stellen, zodat zij erachter kunnen komen wie het is.

Benodigde materialen: kartonnen vel papier (A4) en een hoed.

- *Werkvorm: gezinsspel.* De therapeut knipt van te voren een aantal plaatjes uit van mensen (volwassen en kinderen) en van verschillende emoties (boos, blij, bang, verdrietig, enthousiast etc.). Het kind (of kinderen) kiezen uit de 'mensen' plaatjes, voor elk gezinslid (samen) één plaatje die bij het gezinslid past. De gekozen plaatjes worden geschud en in een hoed gelegd. Daarnaast worden de emotiekaartjes in een andere hoed gelegd. Het kind trekt uit beide hoeden één kaartje, bijvoorbeeld de moeder en de emotie blij. De therapeut vraagt dan wanneer mama dat voor het laatste was. Elk gezinslid komt aan de beurt met het trekken van de kaartjes.

Benodigde materialen: kaartjes van mensen, kaartjes van emoties en twee hoeden.

- *Werkvorm: Halli Galli.* De therapeut kan het bestaande spel 'Halli Galli' inzetten. De gezinsleden spelen het spel, waarbij ieder voor zich speelt en zoveel mogelijk kaarten wil verzamelen. Wie als eerste vijf gelijke vruchten ziet liggen op de kaarten, drukt op de bel en wint de kaarten die er lagen. Degene die als eerste geen kaarten meer heeft, is af. Degene die als laatste overblijft wint. Voor meer informatie wordt aangeraden om de spelregels in te lezen.

Benodigde materialen: het spel 'Halli Galli'.